

Hvad den gamle Fæsteprotokol fortæller.

Ved N. Sodborg.

DEN GAMLE FÆSTEPROTOKOL, som her er Tale om, indeholder ca. 200 Fæstebreve, der er udstedte for Fæstebønder under Kølbygaards og Vesløgsgaards Godser. Protokollen er paabegyndt den 24. April 1719, men indeholder desuagtet en Del Fæstebreve, som gaar længere tilbage i Tiden, helt ned til 1691. Ved Overtagelsen af et Fæste blev der altid udstedt to ligelydende Fæstebreve, et til Fæsteren og et indført i Godejerens Fæsteprotokol.

Langt tilbage i Middelalderen var Fæstet kun bindende for ét Aar ad Gangen, men betragtedes vist oftest stiltiende som fornyet, hvis ingen Opsigelse fandt Sted fra nogen af Siderne. Fæsteren var dog ikke saa meget at beklage dengang, da han havde Ret til at opsigte Kontrakten og rejse, hvorhen han vilde; iøvrigt var Godsejeren jo ogsaa interesseret i, at en dygtig Fæster forblev i sit Fæste.

Men senere kom Fæstevæsenet til at lide af store Mangler. Selvejet forsvandt mere og mere, og Fæsteren var tidt udsat for megen Vilkaarlighed fra Godsejerens Side, og dertil kom at Stavnsbaandet og Hoveriet laa som et knugende Tryk paa hele den danske Bondestand.

I Stavnsbaandet, der ikke som Vornedskabet kun gjaldt for den sjællandske Øgruppe, men for hele Landet, fik Godsejerne et fortrinligt Middel til at haandhæve deres Magt over Bonden, f. Eks. tvinge ham til at overtage en Fæstegaard paa uheldige og haarde Vilkaar. Man kan vist derfor med Rette sige, at ved Midten af det 18. Aarhundrede var Bondestandens Kaar saa haarde og ulykkelige som nogen Sinde. Hoveriet hvilede tungt paa Bondens Skuldre, og det var i stadig Stigning og Fremdeles ubestemt. Al Vægt blev lagt paa Herregaardsjorden, og Bonden maatte forsømme sin egen Jord for at trælle under Ladefogdens Pisk paa Herremandens Marker.

Der var dog flere af vore Konger, der op gennem Middelalderen havde Øje for Vanskelighederne ved Fæstevæsenet og gjorde Forsøg paa at gøre Forholdet mellem Fæster og Godsejer mere bestemt baade med Hensyn til Fæsternes Ydelser og Fæstets Varighed. Vel var det almindelige vistnok Livsfæste, ogsaa i den gamle Protokol her nævnes altid Fæste for Livstid, men det var dog først langt op i Tiden, at Livsfæste blev paabudt som den eneste lovlige Form for Overdragelse af Fæste.

Da ”Den store Landbokommission” d. 18. Septbr. 1786 holdt sit første Møde, fremdrog Chr. Colbjørnsen Mislighederne ved Fæstevæsenet og fremlagde et Forslag paa otte Punkter til Forbedring af Fæstebondens Kaar og hele retslige Stilling. Og

Forslaget blev vedtaget i Statsraadet den 8. Juni 1787, og derved skete en lykkelig Forandring til det bedre for den danske Fæstebonde.

Det blev saaledes vedtaget, at Herremanden skulde overgive Bonden Fæstegaarden i god og forsvarlig Stand med Sædekorn, Besætning og Redskaber, og der blev ved Fæstets Overtagelse afholdt Synsforretning. Herremanden maatte ikke mere paa egen Haand jage Bonden fra Gaarden. Bonden maatte vise Husbonden Hørighed og Agtelse, men Herremanden maatte ikke mere straffe sine Bønder med Træhest, Halsjern eller Fængsel i Hundehullet.¹⁾

Men endnu hvilede baade Stavnsbaand og Hoveripligt paa Bonden, og først da Stavnsbaandet var helt ophævet og Hoveriet afløst eller fastsat, brød en ny Tid med mere personlig Frihed og personligt Ansvar for den enkelte ind over vort Folk. Mange af Bønderne købte nu deres Gaarde og blev Selvejere, og Fællesdriften af Bymarken blev ophævet.

Naar en Bonde overtog en Fæstegaard, skulde han betale en Sum for Fæstebrevet; det kaldes Indfæstning. Han havde nu Pligt til at holde Gaarden i god Drift og aarlig svare sine Skatter og Afgifter. Fandt Godsejeren, at han ikke gjorde det, kunde han uden videre blive jaget fra Gaarden.

Den aarlige Afgift, Bonden skulde betale Godsejeren for Fæstet, kaldtes Landgilde. Den blev gerne ydet i Naturalier, saasom Korn, Smør, et Svin, en Gaas o. s. v. samt Arbejde paa Herregaarden.

I den gamle Protokol findes Fæstebreve, som er udstedte gennem hele Slægten Berregaard paa Kølbygaard, baade af Enevold, Kristian, Villum og Frederik Berregaard. Der skal nu her gengives nogle af disse Fæstebreve.

Fra 1727 findes et Fæstebrev over Gaarden Koldsgaard i Øsløs paa Hannæs, og det lyder saaledes:

”Enevold Berregaard, Kongl. Majestæts-Raad kiender og herved vitterliggjør, at jeg herved stæder og Fæster til Anders Andersen, barnefødt i Arup paa Hannæs, en min Bondegård liggende udi Øsløs Sogn, kaldes Koldsgaard, som Niels Nielsen nu iboer og for hannem opladt hafver, ansat udi Landmaalings Mtr. for 5 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Og annammer bemeldte Anders Andersen af Niels Nielsen samme Gaards fulde Besætning og Erstatning for Brøstfældigheden. Og

¹ Arthur Petersen: Jorddrot og Bonde II, Side 93 ff.

erholder Anders Andersen siden forskrefne Gaard med al des (dens) rette Til- og underliggende i Fæste i sin Lifstid, hvorimod han Stedets Bygning forsvarlig vedligeholder og Ejendommen under forsvarlig og lovlig Brugsel (Drift); betaler i rette Tide kongelige Skatter og aarlig til Husbonden Fem Tdr. Byg, en Td. Hafre og en Gaas i Landgilde og Udarbejde til Weslesgaard for ½ Ploug; alt det øfrige forholdes efter Kongl. Maj^{ts} allernaadigste Lov og Forordninger. De betingede Indfæstningspenge er strax betalt med 8^{lc} Rixdaler. Videre til Stadfæstelse under min Haand og Zignete.

Datum Kiølbygaard d. 12. Martij Anno 1727.
Enevold Berregaard.”

Fra samme Aar findes ogsaa et Fæstebrev, hvoraf det kan ses, at Fæsteren bliver jaget fra Gaarden paa Grund af Efterladenhed; men tillige af en anden og ret mærkelig Grund, nemlig ”ond Forligelse” med sin Hustru. Manden kaldes ”Synder” (d. v. s. ”sønder” - en stor Synder var han vist ogsaa) Jens Sørensen, og hans Hustru hed Karen Eskildsdatter; de boede i Højstrup, Tømmerby Sogn. De kunde paa ingen Maade forliges og levede sammen som Hund og Kat, men Manden havde mest Skyld og var en brutal Herre. Det ender da ogsaa med, at de begge blev stillet for Vester Han Herreds Provsteret d. 26. Aug. 1726.²⁾

I den gamle Provsteretsprotokol fortælles, at Jens Sørensen og Hustru i mange Aar havde ført et uforligeligt og forargerligt Levned, skønt de baade hemmeligt og offentligt var blevet advarede i Medhjælpernes (deres Tjenestefolks) Overværelse. Jens Sørensen paastod, at hans Kone med onde Ord gav ham Anledning, men Peder Pedersen Boyer i Nørklit, som forhen havde tjent hos dem, forklarede, at Jens Sørensen uden given Aarsag beegnede sin Hustru med Hug og haarde Ord.

Engang under Maaltidet gik han saaledes hen og spyttede sin Kone i Ansigtet, og da hun spurgte, hvorfor han gjorde det, sagde han, at hun ikke var bedre værd. Chr. Knudsen af Tømmerby og Christen Pedersen af Højstrup, som ogsaa havde tjent der, vidnede ligeledes imod ham. Engang tog han en Fork i Laden og slog sin Kone med den.

Chr. Olsen, Højstrup, var en Dag i Bygsædtiden i deres Hus og hørte da, at Jens Sørensen med mange grove, ærerørige Ord tiltalte sin Kone, og da Skræder Chr. Laursen, Tømmerby, i sidste Bygsæd arbejdede i deres Hus, saa han, at Jens Sørensen drog Konen i Haaret og kastede hende til Jorden, hvilket hun sagtmødig fandt sig i. Jens Christensen Boyer i Holm Mølle, Øsløs, vidnede, at han i Høsten saa, at Jens Sørensen med vred Hu løb til sin Kone paa Marken og stødte hende i Siden med knyttet Næve. Hun blev gaende paa Stedet og græd, men sagde ikke et Ord.

Jens Sørensen indrømmede det hele.

De var alt tilforn blevet forligte og havde efter foregaaende Beredelse været til Herrens Bord. Konen vilde ogsaa gerne nu fortsætte Samlivet, naar han vilde være mod hende som andre Ægtemænd.

Præsten³⁾ vilde nu gerne have sine Embedsbrødres Raad, da Jens Sørensen trods alt fremturede i sin forrige Omgængelse. De vilde nu gerne igen stedes til Herrens Bord, men Præsten mente ikke, det kunde ske for Jens Sørensens Vedkommende uden forudgaaende offentlig Skrifte; thi hans Synd var offentlig og forargerlig.

Præsten og hans Assessorer eragede da, at Jens Sørensen formenes Sakramentet, indtil han beviser Præstens hellige Embede tilbørlig Lydighed og bodfærdig begærer offentlig Afløsning. Dog maa han ogsaa love efterdags at leve fredelig og forliges med sin Kone, da Sagen ellers stadig skal staa aaben.

Nu møder vi ogsaa Jens Sørensens Navn her i den gamle Fæsteprotokol, og det er heller ikke for det gode.

Det var nemlig ikke alene det, at han førte et ondt Levned med sin Kone, men han forsømte ogsaa i høj Grad sin Gaard, saa han nu bliver jaget bort. Og at Gaarden har været meget forsømt, det kan ses af de store Begunstigelser, som den efterfølgende Fæster nyder. Hvor Jens Sørensen og Hustru derefter kom hen, ved vi ikke; mulig er de endt i et usselt Fæstehus med meget Arbejde til Herregaarden eller ogsaa gaet ind i den ret talrige Skare, der paa de Tider drog om i Egnen og fristede Livet ved at tigge. Her er altsaa Fæstebrevet:

Enevold Berregaard, Kongl. Majst.^s Justits-Raad kiendes og herved vitterliggjør, at jeg haver stød og fæst, som jeg herved stæder og fæster til Poul Pedersen paa Hjordsholm (Hjortholm Mølle, Øsløs) den min Bondegaard i Højstrup, som Jens Sørensen iboede og formedelst Armod, ond Forligelse med sin Hustru og Efterladenhed med Gaardens rette Brugsel ej længere kan beboe. Hvilken Gaard med al dessen (dens) rette Tilliggelse bem^{lc} Povl Pedersen sin Livstid i Fæste skal nyde, bruge og beholde, hvorimod han Ejendommen Forsvarlig og ej til Upligt bruger. Holder Bygningen paa Stedet vedlige og forbedrer, betaler alle Kongl. Skatter af 2 Tdr. 1 Fdk. Hartkorn, som Gaarden er taxeret for, fra denne Tid og aarlig Landgilde tre Rixdaler fire Mark og en Gaas, mens (men) for Arbeide blifver han fri til Mikkelsdag førstkommende; item betaler han de Skatter, som rester hos Lexmanden Niels Holst. Derimod anammer han ved Stedet fire Bæster til Besætning og tvende Køer samt alt det Vogn- og Plov-Redskaber, som findes paa Stedet. Og forskaffer jeg hannem til Bygningen to Tolvter

² Vester Han Herreds gejstlige Justitsprotokol fra 1674-1736, Side 64 ff. i Landsarkivet.

³ Henrik Jespersen, død 1756.

(Tylt) ny Tømmer, 12 Alen og 10 Alen og saa meget gammelt Tømmer, som paa 3 Vogne kan føres fra Kiølbygaard. Og skal Tienerne til Vesløggaard føre saa meget Ler til Stedet, som til Væggene behøves, og hver Husmand, som gjør Arbejde, gjør hannem hver en Dags Arbejde. Og nyder han Gaarden uden nogen Indfæstning. Dette til Stadfæstelse under min Haand og Zignethe.

Dat: Kiølbygaard d. 13. July A^o 1727.
Enevold Berregaard.”

Det var nu ikke ene Løjer for en Fæster at drage ind i en saadan forfalden Gaard som her. Men der var tidt mange andre og større Vanskeligheder at overvinde ved Overtagelse af en Fæstegaard. En af de værste var maaske dog den, at Herremanden kunde finde paa at forlange, at den nye Fæster skulde værsgod gifte sig med den afdøde Fæsters Enke; det kunde ikke alene være en Betingelse for at faa Fæstet, men naar det var Herremandens Vilje, var der ingen Vej uden om, Enken skulde jo da forsørges.

Det har sikkert for mangen en ung Karl, som maaske i Løndom havde en Hjertenskær, været en haard Pille at sluge, selv om han maaske gerne vilde have Hus og Hjem. Satte han sig derimod, kunde Herremanden, hvis denne var haardhjertet nok, true ham med at lade ham springe Soldat. Og Truselen om Soldatertrøjen kunde nok faa en Bonde til at ryste i Knæene og faa ham til, hvad det skulde være.

Blandt Fæstebrevene her findes ikke saa faa Tilfælde, hvor den nye Fæster maa gifte sig med Enken eller med en ugift Datter i Gaarden. Den første, som nævnes her, er Jep Smed i Vesløs, som 1691 fæster et Hus i Vesløs paa den Betingelse, at ”han ægter Enken, giver og gjør alt, hvis (hvad) hannem bør og allerede er paabuden eller herefter paabydendes vorder.”

1728 fæster en Poul Nielsen Gaarden Roelsgaard i Lild Sogn, ogsaa han maa tage Enken med i Tilgift, enten hun saa er pæn eller grim, god eller slem.

1745 fæster Christen Jensen en Gaard i Arup By, ”som Anders Andersen sidst beboede og fradøde”, af Hartk. 6 Td. 1 Skp. 2 Alb. under blandt andet flg. Betingelser: . . . at han ”svarer og leverer til hvert Aars Martini i Landgilde 2 Td. Byg, 2 Td. Havre, 1 Svin eller 1 Rd. 2 Mk., 2 Ldp. Smør 1 Rd. 2 Mk., 1 Gaas 1 Mk., 1½ Ko el. 1 Rd. 3 Mk. Pigen Anne Andersdatter, som er i Gaarden, tager han til Ægte, den gamle Kone forsørger han med sømmeligt Ophold hendes Lifstid og ellers omgaes hende i alle Maader kiærlig og skikkelig.”

Der staar ikke noget om, hvordan Pigen var. Hvem ved, maaske har hun været baade gammel og grim, saa ingen andre vilde have hende. Men nu har Godsejeren da faaet baade hende og Moderen forsørget, og det var for ham Maalet.

I 1815 forlanger Proprietær Svinth til Vesløggaard, at Peder Christensen, som fæster et Hus i Øsløs . . . ”ægter afdøde Niels Broes efterladte Enke, og med

hende fører et kristeligt og gudfrygtigt Levned, som en retskaffen Ægtemands Pligt er”.

Og i Aaret 1822 findes ogsaa et af Proprietær Svinth udstedt Fæstebrev for Ungkarl Simon Jensen Gade af Højstrup, Tømmerby Sogn, paa hans Fædrenegaard, ”hvor han er født og opdragen, og som begge hans Forældre nu er fradøde”. Men som Punkt 6 i Fæstebrevet staar følgende ret mærkelige Tilføjelse:

”Ved at ægte Marie Møller, en Datter af afgangne Sognepræst paa Lersøe (?), Andreas Møller, er han fritagen for at betale Indfæstning, som han tillige gives Løfte herved, fra mig og Arvinger, at vedblive saa at leve i Ægteskab, christeligen og kiærligen til Velbehag for Gud og Mennesker, med velbemeldte Marie Møller til Aaret 1825, skal han erholde Gavebrev paa denne Fæstegaard, des (dens) Inventarium og Besætning og al des rette Tilliggende uden Betaling, dog at han selv bærer Gave-Brevets Bekostning.

Til Bekræftelse under Love og Segl.
Vesløggaard d. 25. Mal 1822. C. P. Svint.”

Hvad der er Grunden til, at den unge Mand saadan bliver Foræret den ret store Fæstegaard, Hartkorn 4 Td. 1 Fdk., det staar der ikke noget om. Men man kan jo have sine Tanker derom, vist kan man saa! Jomfru Marie Møller siges at have været Husholderske hos Hr. Svinth.

Endnu saa sent som i 1831 findes i et Fæstebrev for Gaardmand Markus Bro paa en Gaard i Øsløs Forpligtelse til at ægte Enken Dorthe Kirstine Christensdatter og opdrage hendes Børn.

Der fortælles om en Samtale mellem en Greve og en Bondekarl, som mødtes paa en Vej.⁴ ”Hvor gammel er du nu?” – ”36 Aar, Hr. Greve!” – ”Saa er det vist snart paa Tide, at du faar eget Tag over Hovedet!” – ”Tak, Hr. Greve, jeg ønsker ikke at faa det bedre, end jeg har det.” – ”Nej, men der er nu Enken i N. N. Sogn med fem smaa Børn, hende skulde jeg gerne have forsørget!” – Nu forstod Karlen nok, hvor det bar hen. Han bad for sig, han kendte hende jo slet ikke. ”Det kan godt være, men du kan dog bedre gifte dig end blive Soldat igen!” – sagde Greven. Det gav et Sæt i Karlen, og da han kom hjem, sadlede han en Hest og red over til Enken. – ”Greven har sendt mig for at fri til dig, vil du ha’ mig?” – Hun gav sig til at græde og sagde: ”Jeg kender dig jo slet ikke, men naar Greven vil have det, skal det vel saadan være!” – De blev saa gifte, og Greven fik baade Enken og de fem Børn forsørget.

I 1787 fik en Karl, Thomas Bolm paa Hostrup Gods ved Skive, Valget imellem at tage den halte og pukkelryggede Anna Røgters, der sad i en Fæstegaard, til Ægte eller springe Soldat. Han vilde ikke ret gerne nogen af Delene og aftalte sammen med en Kammerat at flygte. Men i sidste Øjeblik blev Kammeraten

⁴ Se Arthur Petersen: Jorddrot og Bonde, I Del, Side 225-26.

dødssyg, og Thomas valgte saa at bide i det sure Æble og gifte sig med Anne Røgters. De skal have levet godt sammen og faaet fire Børn og samlet sig Velstand.

I Fæstebrevene findes ofte den Bestemmelse, naar en Søn overtog Fæstet efter sine Forældre, og de begge, eller en af dem, var i Live, at han ikke maatte gifte sig uden deres Tilladelse, ja, i det hele næsten intet foretage sig ved Gaardens Drift uden deres Samtykke. En saadan Bestemmelse kunde ikke andet end hindre Fremgang og Udvikling hos den unge Bonde, men Fremdrift var der paa de Tider jo heller ikke meget af hos den danske Fæstebonde; alt skulde helst gaa ligesom fra Arilds Tid, som det saa ofte hedder i Fæstebrevene.

Saaledes fæster Morten Nielsen 1765 ”den halve Stedpart paa Bjerget, som hans Fader Niels Mortensen før havde haft i Fæste”. Og som Punkt 5 i Fæstebrevet hedder det: ”Og som hans Fader saaledes af Kiærlighed til hannem haver opladt og afstanden dette halve Stedpart, saa forbindes merbemeldte Morten Nielsen efter sin paaliggende sønlige Pligt, at han imod hans Forældre viser al sønlig Lydighed samt at omgaaes dem kierlig og vel, ja, ikke foretage sig noget Gaardvæsenet vedrørende uden deres Raadførsel og Samtykke, ligesom han heller ikke uden deres Villie og Minde maa begive sig i Ægteskab, saa længe de lever” . . .

1765 fæster ogsaa en Jens Nielsen Gaarden Søndergaard i Øsløs efter afdøde Anders Søndergaard. Det er ogsaa ret haarde Vilkaar i den Henseende, han gaar ind til. Der staar nemlig i Fæstebrevet, at Enken skal han elske og ære, spørge til Raads i alt vedkommende Gaarden, og ej heller maa han gifte sig uden hendes Samtykke.

Et andet Forhold, som ogsaa skulde synes let at kunne volde Fortrædeligheder, er Bestemmelsen om, at den gamle Fæster, hvis han følger med Gaarden, og det var tidt Tilfældet, skal hjælpe den nye Fæster ved Arbejdet, saa godt hans Kræfter slaar til. Godsejeren havde nemlig ingen Forsørgelsespligt overfor sine afgaaede Fæstere, skønt der var flere humane Godsejere, der byggede Hospitaler til deres gamle Fæstere, som ellers var ret ilde stillet.

1761 fæster Jens Poulsen en Gaard i Højstrup, Tømmerby Sogn. Fæstebrevet begynder saaledes ”Villum Berregaard til Stamhuset Kiølbygaard, Wesløsgaard og Borreby, Deres Kongl. Mayst.³ Bestalter, Conferentz-, Etats- og Justits-Raad, samt tilforordnede udi Høyesteret og Direktør over de Fattiges Væsen i Danmark kiendes og herved tilstaaer at have stæd og fæst, som jeg herved stæder og fæster til *Jens Poulsen* det Bolig i Høystrup, som Sonne Pedersen hidindtil i Fæste haft haver og nu formedelst Alderdom og Skrøbelighed godvillig opladt haver” . . .

Og videre hedder det: ”Det Løfte, han har givet Sonne Pedersen og Hustru om Livsophold og en

kristelig og kiærlig Omgængelse, saa længe de lever, holder han ubrydelig, hvorimod Sonne Pedersen forretter til Jens Poulsens Gavn alt, hvis (hvad) hans Helbred og Alder vil tillade.”

Ligeledes faar Jens Laursen Gade, Højstrup, Pligt til at forsørge den forrige Fæster, men ogsaa her hedder det: ”. . . skal Peder Poulsen og Hustru derimod være pligtig til at forrette til Fæsterens Tieneste, hvad Gierning og Arbeide i og ved Gaarden de formaar, og deres Kræfter tillader.”

Mon ikke tidt den unge Fæster kunde synes, at de gamle gerne kunde bestille lidt mere for ham, end de gjorde, og de to gamle, at den unge forlangte for meget af dem; der kunde sikkert her let opstaa et daarligt Forhold mellem dem.

Af de Ydelser, Fæstebonden skulde yde for Fæstet, var Hoveriarbejdet paa Herremandens Mark sikkert det værste. Og naar han ikke kunde betale sine andre Ydelser, maatte han arbejde mere, og paa den Maade steg Hoveriet sammen med Bondens Armod og blev ubegrænset. Naar Herremandens Udrider længe før Dag bankede med Piskeskafet paa Bondens smaa Ruder, maatte denne op og ud paa Hovmarken, hvor han maatte arbejde til Sol gik ned; saadan var det da flere Steder, værst paa Sjælland, hvor Vornedskabet havde hærgnet. Men Herremanden var jo ogsaa bunden til den samme elendige Driftsmaade; han kunde ikke give en Bonde fri for Hovarbejde, uden der saa blev mere til de andre.

For Bonden var det den rene Elendighed. Arbejdet paa Hovmarken skulde udføres paa egen Kost og med hans egne Heste, Vogne og Redskaber, som det sled haardt paa. For mange Heste skulde han holde for at udføre Hovarbejdet, og aldrig var han Herre over sin Tid. Men værst af alt var dog det, at Arbejdet paa Hovmarken svækkede hans Ansvarsfølelse og vænnede ham til Sløseri og Dovenskab. ”Den, der slider sig fordærvet paa Hovmarken, skal begraves under Galgen”, hed det. Det var nu heller ikke altid saa let at være Lade- eller Ridefoged.

Man delte Hoveriet i det ”store Hoveri”, der bestod i Pløjning, Harvning, Høstning o. s. v., og det ”lille Hoveri”, der mest bestod i alt forefaldende Arbejde i Gaard og Have, f. Eks. skuffe i Haven, vaske Faar, bære Tørv ind, ride efter Post og saa fremdeles.

Blandt de gamle Fæstebreve her findes ogsaa Eksempler paa det ”lille Hoveri”. Saaledes fæster Jens Laursen 1778 af Fr. Berregaard til Kølbygaard det Hus ”Skadhauge” i Lild Sogn, som Lukas Jensen sidst i Fæste havde. Foruden de sædvanlige Ydelser skal Jens Laursen ogsaa forpligte sig til ”en aarlig Gang-Reise til Aalborg eller samme Veis Længde. Lukas Jensens Datter tager han til Ægte og forsørger Lukas Jensen selv med Ophold af Føde og Klæder, saa længe han lever”.

1784 fæster Peder Christensen Have et umatriculeret Hus i Lund og forpligtes til at gøre

”aarlig naar forlanges en Reise til Aalborg eller paa ungefær saadan en Veis Længde”.

Man har sikkert i de Tider jævnlig kunnet se en saadan Husfæster i sine hvidskurede Træsco med Kobberkramper og i grove Vadmelklæder med en stor Madpakke i Lommen vandre gennem de gamle Landsbyer den lange Vej til Aalborg og tilbage igen med Bud eller Brev fra Naadigherren.

Fra 1823 findes et af Proprietær Svinth, Vesløgsgaard, udstedt Fæstebrev til Anders Jensen Seldal paa et Hus i Vesløg. Deri hedder det: “. . . Fæsteren forretter en Hoveridag ugentlig paa egen Kost og med egne Redskaber, ialt 52 Hoveridage. Fra hvert Aars 1^{ste} Novbr. til 1^{ste} Maj Fastsættes en bestemt Dag i Ugen til Tærskning eller Hakkelsesskiæring eller andet Arbeide, Fæsteren kan forrette. Det foreskrevne Arbeide maa ske forsvarlig; høflig, villig og anstændig Forhold maa vises; i Mangel deraf staar det Eieren frit for at opsig Ugedagsarbeidet in natura, og skal da Fæsteren, tre Maaneder efter saadan Opsigelse, betale for hver Ugedag 1 Skieppe godt Byg, eller ialt aarlig 52 Skp. Byg. . .”

Efter Stavnsbaandets Løsning blev Hoveriet for stedse fastsat. Ved Plakat af 24. Juni 1791 tilskyndede Regeringen Godsejerne og deres Fæstere til at fastsætte Hoveriet. Man kaldte disse Overenskomster for Hoveriforeninger. Herpaa er ogsaa Eksempler blandt Fæstebrevene fra Vesløgsgaard.

Den 24. April 1809 fæster C. P. Svinth, Vesløgsgaard, til Elias Jakobsen af Øsløg den Gaard *Koldsgaard* kaldet i Øsløg Sogn, og under Punkt 3 i Fæstebrevet staar følgende: ”Da det kngl. Rentekammer ved Resolution af 23. April 1808 har behaget at bestemme, at Hoveriet til Vesløgsgaard af de tilbageværende hoverigørende Bønder, der . . . (ulæseligt) i den oprettede Hoveri-Forening er bestemt til visse Dages Arbejde, bør det ved bemeldte Hoveri-Forening have sit forblivende. Da nu forrige Fæster havde forbundet sig at udrede ½ Gaards Hoveri af bemeldte Koldsgaard til Vesløgsgaard Hovedgaard og paa dens Ejendom, og nærværende Fæster Elias Jakobsen har indgaaet paa samme Vilkaar, saa bliver hans Anpart Hoveri for Fremtiden saaledes: En heel Gaards Hoveri efter Hoveri-Foreningen er bestemt til 24 Plovdage, 52½ Spanddage og 162½ Gangdage, Følgelig ½ Gaards Hoveri 12, skriver tolv, Pløjedage, 26¼, skriver tyve og seks Spænddage og tillige ¼ – og 81¼, skriver firsindstyve og en ¼ Gangdage, som Fæsteren uvægerlig, naar og hvor han derom tilsagt vorder, uden Hensyn til den Forrige Fællesdrift, haver forsvarlig at forrette, imodsat Fald er dette hans Fæste forbrudt og han anden lovlig Tiltale undenkast.”

Gennem Fæstebrevene kan man undertiden faa et lille Indblik i, hvordan det har set ud i Fæstebondens lavloftede Stuer, idet den tiltrædende Fæster overlades Indboet eller en Del deraf efter den afdøde Fæster. Det er saaledes Tilfældet med Peder Christensen som i

1815 fæster et Hus i Øsløg. Punkt 5 i hans Fæstebrev lyder nemlig saaledes: ”Som Inventarium overlades Fæsteren følgende: 1 Fuur-Bord (Fyrretræsbord) paa Fod, 1 do. Skammel, 4 Hornskeer, nogle Bøger, 1 Jærn Bilægger Kakkelovn, 1 Fuur Kar med Jærn Baand, 1 mindre ditto med Træ Baand, 1 Kobberkedel i Grube af ¼ Td. Rum, 1 Ko 10 Aar gl., 4 Faar, 1 Væder, 1 Uhr, viser paa 24 Timer, 1 Sengs Klæder bestaaende af 1 rød Olmerdugs Overdyne, 1 hvid Vammels Vaar, 1 sribet ditto, 2 rødtribede Hovedpuder, hvilket alt vel vedligeholdet.”

Da Stavnsbaandet var afløst og Hoveriet Fastsat eller afløst af en Pengesum, kom der lysere Tider for den danske Bonde. Som allerede nævnt købte mange Fæstebønder deres Gaarde og blev Selvejere. I Aaret 1788 ydedes der saaledes Hoveri af 200,000 Tdr. Hartkorn, men i 1807 kun af 80,000 Tdr. Men det hed ogsaa paa den Tid:

Frihed og Selveje skaber Sand om til Guld.

Som Efterslet paa denne lille Skildring af Fæstebondens Kaar skal nævnes en lille Skærmydsel mellem Amtmand Faye i Thisted og Proprietær Svinth til Vesløgsgaard.

Efter en Forordning af 27. Novbr. 1775 skulde Fæsteprotokollerne hvert Aar forevises Amtet; her var det først paa Aalborg Stifts Kontor, senere paa Thisted Amtshus, som det hedder. Efter et Fæstebrev af 22. Oktbr. 1811 er der flg. Anmærkning til Svinth:

”Da den ved Forordningen af 6. Decbr. 1799 befalede Hoveri-Forsegnelse ikke befandtes vedhæftede de mig in originale foreviste Fæstebreve, ligesaalidet som en Følge heraf den befalede Paategning af Herredsfogden om Hoveriets Overensstemmelse med den i Husbondens Værg værende Hoveri-Forening eller Bestemmelse befandtes paa neden af Fæstebrevene, saa bliver Hr. Proprietair Svint herved paalagt, inden 4^{te} Uger fra Dato at bringe det Manglende ved Fæstebrevene i Rigtighed og til Beviis herom atter at Forevise Amtet denne Protokol tillige med Fæstebrevene. Alt under en Mulkt af 20rd, nævner tive Rigsdaler.

Thisted Amtshuus, d. 3^{die} Jan. 1812.

Faye.”

Den 28. Jan. blev Protokollen atter forevist, og alt var da i Orden.

I 1819 er det atter galt; et Fæstebrev er ikke blevet tinglæst, som Forordningen af 8. Febr. 1810 byder, og Svinth faar Ordre til hurtigst muligt at faa Fejlen rettet. Men han er fremdeles efterladende. I 1824 er Anders Jensen Seldals Fæstebrev heller ikke blevet tinglæst, og den med Fæstebrevet foreviste Skattekvitteringsbog er ganske ulovlig, hvorfor han Forbydes at bruge den til Skattens Afskrivning og maa snaarest muligt faa det ordnet. Ogsaa i 1829 er det galt med et Par Fæstebreve.

Men saa under 12. Januar 1832 faar Svinth følgende N. B. i Protokollen:

„N. B. De mig foreviste 4 nye Qvitteringsbøger for Gaardmændene Marcus Broe og Erik Christensen samt for Husmændene Søren Jensen Toudahl og Erik (skal være Gregers) Christian Poulsen vil være at indbinde i stærkere Bind og derefter at gennemdrage, forsegle og forsyne med anordningsmæssig Quantum Papier.

Faye.”

Nu bliver det dog Hr. Svinth for broget; han bliver gal i Kalotten og indfører lige under Amtmandens Skrivelse følgende Straale i Protokollen:

”Ærbødig Gjerisvar!

Et Lovbud, som giver ovenstaaende Forskrifter for Fæstebrevs Afskrivnings Bøger, er mig ubekjendt. I de 26 Aar ieg har boet her i Amtet er denne Protokol aarlig Foreviist Deres Høivelbaarenhed, og at de geleidende Afskrivnings Bøger fandtes stedse hensigtsmæssige, og dog lignede de i et og alt Marcus Broe, Erik Christensen, Søren Jensen Toudahl og Gregers Christian Poulsen deres Afskrivnings Bøger. At vedblive den 26-aarige Praxim ansees beføiet, indtil rigtig Belæring gives. Endnu tilføies: for Deres Høivelbaarenheds egen Skyld og ey for min Protokols, som dog vil være til længe efter, at vi to er hedengangne, at naar De behager oftere at give beføiede eller ikke beføiede Erindringer i denne eller anden af mine Protokoller, at saadant skrives af læselig Haand og ey af en af Skrive Kunstens første Dyrker, for tidlig fra Læren undløben, som sidst. Thi saa ubetydelig ieg forekommer mig selv og andre, vilde ieg have rødmet ved at see mit Navn under slikt Smøleri.

Ærbødigst

C. P. Svint.

*Hr. Konferentsraad og Amtmand Faye!
Ridder og Dannebrogsmænd.*

Det kan godt siges, at Amtmandens Bemærkning i Protokollen er noget sjusket skrevet, og der er ogsaa overstreget lidt, men den er da læselig. Men Hr. Svinth er blevet vred og har skullet have Afløb for sin Harme over de ikke faa Irettesættelser, han gennem Aarene har modtaget fra den Side.

Sidste Gang, den gamle Fæste protokol er blevet forevist paa Amtskontoret, er den 17. Juni 1872, og dens Tid var nu ude.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1931, side 165-180)